

lieten de Duitsers tenslotte maar staan), melkbussen, metalen onderdelen van de inventarissen van bepaalde fabrieken (brouwerijen, wasserijen, textiel- en behangselpapierfabrieken), metalen onderdelen van de inventarissen van café's en restaurants, lettermetaal, muziekmatrijzen en 'electrische geleidingen voorzover deze zich niet binnen gebouwen bevinden'.

Wat de melkbussen betreft: er waren er in Nederland vele honderduizenden in gebruik maar die waren van verzinkt ijzer. Uiteindelijk werden slechts ruim 4 000 koperen melkbussen gevorderd; de veeteelt had van deze vordering dus niet veel last. Enkele andere bedrijfstakken daarentegen werden zwaar getroffen: zo werden uit de textiel- en de behangselpapierfabrieken de meeste koperen walsen afgevoerd (het kostte het rijksbureau voor non-ferrometalen grote moeite, een deel te behouden); wat de brouwerijen aangaat, werd het gevaar van afvoer van de koperen outillage alleen bezworen door te wijzen op de verplichte bierleveranties aan de *Wehrmacht*. Hoeveel hotelzilver gevorderd werd, weten wij niet. De grafische industrie moest in '42 en '43 tezamen ca. een derde van al het aanwezige lettermateriaal afstaan. 'De tegenstand was', aldus een verslag van het rijksbureau voor papier,

'uiteraard zeer groot, temeer daar de Duitse instanties de voor de *Wehrmacht* werkende drukkerijen met gulle hand vrijstelden van de inleveringsplicht, hetgeen de vorderingen bij de overige drukkerijen verzwaarde . . . Geen enkele poging van het rijksbureau, deze vorderingen te voorkomen of te verzachten had succes . . . Daar komt nog bij dat in vele gevallen de vordering betrekking had op gereedstaand zetsel . . . dat een aanzienlijk bedrag aan geïnvesteerd zetloon vertegenwoordigde. Uit sommige drukkerijen verdween de zetarbeid van vele jaren.'¹

Wat de electrische geleidingen betreft: Speer eiste in de zomer van '42 3 500 ton koper op, afkomstig uit leidingen van de PTT en de electriciteitsbedrijven. Dit waren vaak kabels met een koperkern. Deze moesten, voorzover mogelijk, door ijzeren draden vervangen worden. In totaal had, schijnt het, de *Rüstungsinspektion* in de zomer van '44 op deze wijze ruim 2 000 ton koper in handen gekregen. De demontage van de kabels en het sorteren van het vrijkomende materiaal had plaatsgevonden in de twee *Judendurchgangslager*: Westerbork en Vught.

★

¹ H. Voorn: 'Papier in de oorlog' (1946), p. 131 (CNO, 318 a).